

Har pensionärerna fått det bättre?*

Pensionärernas inkomstutveckling har varit föremål för många studier under de senaste åren. De flesta har kritiserats, bl a av pensionärsorganisationerna, för att vara missvisande. Det har ansetts att någon vilseledande faktor påverkat resultaten. Särskilt har inkomstutvecklingen under 1990-talet varit föremål för debatt. I denna artikel försöker Erik Ruist med hjälp av en modell över inkomstutvecklingen renodla de sammanlagda effekterna av konjunktursvängningar och ekonomisk-politiska åtgärder på inkomsterna för förvärvsarbetande och pensionärer under 1990-talet. I artikeln visas bl a att pensionärernas inkomster inte är lika konjunkturberoende som de förvärvsarbetandes.

1. Introduktion

Alltsedan man på 1950-talet började diskutera en allmän pensionsförsäkring i statlig regi har en väsentlig fråga varit hur pensionens storlek skulle påverkas av ändringar i den allmänna ekonomiska situationen, främst prisutvecklingen och inkomstutvecklingen. Pensionsutredningen från 1951, den s k Åkessonska kommittén, föreslog sålunda att pensionerna skulle beräknas utifrån ett poängsystem. De pensionsgrundande inkomsterna för varje år skulle uttryckas i poäng genom att dividera dem med vad vi idag skulle kalla ett basbelopp. Detta var lika med den observerade medelinkomsten för de förvärvsarbetande under året. Pensionsrättigheterna skulle beräknas i sådana poäng, och pensionerna skulle sedan omvandlas till kronor utifrån den aktuella medelinkomsten vid utbetalningstillfället.

ERIK RUIST är professor emeritus i ekonomisk statistik vid Handelshögskolan i Stockholm. Hans forskning har främst avsett ekonomiskt modellbyggande, bl a för prognoser.

Pensionärerna skulle på så sätt följa med i den allmänna välförhållanden utvecklingen i samhället.

Många remissinstanser var emellertid kritiska till detta förslag, utifrån både principiella och praktiska utgångspunkter. Slutresultatet blev som bekant ATP-systemet, där pensionerna styrs av ett basbelopp som i princip följer konsumentprisindex. Pensionärerna skulle alltså kompenseras för inflationen, medan man ansåg att ekonomin inte skulle klara av att också låta dem få del av reallöneförbättringar.

När väl systemet kommit igång och fått en rejäl omfattning inträffade emellertid det som man inte hade räknat med, nämligen reallöneförändringar för de förvärvsarbetande. Pensionerna kom därmed att utveckla sig förmånligare än de förvärvsarbetandes löner. Kanske denna situation bidrog till att i det nyligen sjösatta nya systemet pensionerna faktiskt kommer att styras av medelinkomsten?

*Ett tack till Märten Palme, HHS, och till *Ekonomisk Debatts* redaktörer för konstruktiva kommentarer till tidigare versioner av artikeln, och till Ingemar Svensson, RFV, för iordningställandet av datamaterialet.

I samband med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet utlöstes emellertid vissa undantagsregler, och regeringen beslöt dessutom i samband med skatteomläggningen 1990 att ATP-pensionerna under ett par år inte skulle räknas upp med hela ökningen i konsumentprisindex KPI.

När man nu i efterhand ska försöka observera vilken effekt dessa regleringar haft, har det uppstått en betydande oenighet vid tolkningen av den statistik som lagts fram. Hur gick det *egentligen* för pensionärerna under 1990-talet i förhållande till de förvärvsarbetande?

Som vanligt härstammar en inte oväsentlig del av oenigheten i att det inte är alldeles klart vad man vill mäta. Vad ska man mena med pensionärernas inkomstutveckling? Är det utvecklingen av medelinkomsten för de pensionärer som finns under resp år, eller är det inkomstutvecklingen för en genomsnittspensionär som finns med i kollektivet under alla åren, eller något annat?

Skillnaden mellan begreppen illustreras bäst av ett enkelt exempel. I stället för att betrakta alla pensionärer undersöker vi inkomstutvecklingen 1990–95 för en mindre åldersgrupp, säg 70-åriga män. I vårt datamaterial (som presenteras nedan) fann vi sålunda att den reala inkomsten för 70-åriga män var 3 procent högre 1995 än 1990. Om vi å andra sidan följer 1990 års 70-åringar, alltså årgång 1920, visar det sig att deras reala medelinkomst *sjönk* med 7 procent till 1995. Har då 70-åringarnas situation förbättrats eller försämrats? Här finns uppenbarligen argument att hämta för båda påståendena, och så har också skett i den aktuella debatten. I Socialdepartementets analys ”Sämre för mig – Bättre för oss” (Socialdepartementet [1999]) har båda ansatserna använts, och skillnaden mellan dem diskuteras.

Vid närmare eftertanke finner man emellertid att varken det ena eller det andra av dessa förändringstal mäter det vi är ute efter, nämligen hur ekonomisk-politiska åtgärder och konjunkturförändringar

påverkat inkomstnivån. Vi kan med ett neutralt ord kalla detta för tidseffekten på inkomsten. Förutom denna finns det minst en ytterligare anledning till att medelinkomsten för 70-åringar förändras. Det är ju 1995 andra människor än 1990 som är 70 år, och de kan ha andra egenskaper som också påverkar inkomsten. Så vet vi exempelvis, att ATP-systemet ”mognade ut” alltmer under denna period, vilket hade till följd att senare årskullar i allmänhet hade högre ATP-poäng än de tidigare, och därmed högre pension. Även avtalspensionerna ökade. Hur stor del av den observerade inkomstökningen som beror på den ena och den andra av dessa faktorer kan man inte utläsa ur siffrorna. Det går inte att separera effekterna från varandra.

När det gäller den senare jämförelsen, där vi följde män som var födda 1920, kan vi konstatera, att inte heller den där observerade förändringen bidrar nämnvärt till att belysa vår ursprungliga fråga. Även vid helt oförändrade externa förhållanden skulle inkomsten för pensionärerna förändras med åldern på grund av minskande extrainkomster eller bortfallande övergångspensioner. Minskningen med 7 procent är alltså en summa av den ”normala” inkomstminskningen från 70 till 75 år och samma tidseffekt som i den föregående jämförelsen. Den gemensamma komponenten i dessa två förändringstal, tidseffekten från 1990 till 1995, kan faktiskt vara hur stor eller liten som helst. Med hjälp av de här uppgifterna kan vi inte komma längre.

För att kunna besvara frågan om pensionärerna i jämförelse med andra grupper varit gynnade eller missgynnade av ekonomisk-politiska åtgärder under 1990-talet skulle man i stället vilja ha serier över utvecklingen av genomsnittliga inkomster för respektive grupp, sedan effekten av alla andra förändringar har eliminerats. Ingetdera av de ovan relaterade förändringstalen är sådant. Båda påverkas, förutom av det vi vill mäta, även av andra faktorer.

Är då situationen helt hopplös? Nej, men besvärlig. För att kunna eliminera andra effekter på inkomstdata än de som härstammar från ekonomisk-politiska åtgärder måste vi först försöka kartlägga vilka dessa andra effekter är och hur de påverkar inkomsterna. Vi måste konstruera en *modell* av inkomstbildningen. Modellen skall uttrycka vad vi vet och tror om vad det är som påverkar inkomsterna, men den måste givetvis anpassas till det datamaterial som den skall tillämpas på. Vi börjar därför med att i avsnitt 2 beskriva de uppgifter som vi har tillgängliga för analysen. I avsnitt 3 konstruerar vi modellen, varefter avsnitt 4 ger resultaten av att tillämpa denna modell på våra data. De slutsatser för våra ursprungliga frågor som man kan dra av dessa skattningar redovisas i avsnitt 5.

2. Data

De data vi disponerar baserar sig på SCB:s databas LINDA, som har tillkommit i ett samarbete mellan SCB, Riksförsäkringsverket och nationalekonomiska institutionen vid Uppsala universitet. Den innehåller olika typer av information om ett urval av personer ur varje födelseårsgång (kohort), som den följer år från år. Några personer dör eller flyttar ut ur landet och försvinner då från urvalet under de följande åren. På motsvarande sätt tillkommer ett urval av inflyttade. Från taxeringslängderna noteras olika inkomstuppgifter och därtill plockas från andra register uppgifter om utbildning, socialförsäkringsförmåner etc. De uppgifter vi utnyttjat avser förvärvsinkomster och inkluderar alla slags socialförsäkringsförmåner. Inkomstskatter är inte avdragna. I materialet redovisas kvinnor och män var för sig, och vi gör separata analyser för de två grupperna.

Det tillgängliga datamaterialet består alltså av observationer från ett antal år, här 1983–97. För varje år observeras medelinkomsten för kvinnor och för män var för

sig för var och en av födelseårskohorterna 1920–40. Vi intresserar oss för den genomsnittliga inkomstutvecklingen för olika grupper, och studerar inte den individuella spridningen runt medeltalen. För att såvitt möjligt eliminera effekten av ändringar i prisnivå deflateras medelinkomsten med konsumentprisindex KPI. Därefter beräknas logaritmen för den reala medelinkomsten under varje år för kvinnor resp män från var och en av kohorterna. Genom att använda logaritmen för inkomsten som beroende variabel markerar vi att det är den relativa utvecklingen som vi försöker beskriva och analysera.

Det bör påpekas att datauppgifterna i den form vi använt dem inte innehåller någon uppdelning mellan pensionärer och andra. Vi har därför hänfört alla personer som under året är 65 år eller äldre till gruppen pensionärer, och övriga till vad som i fortsättningen kallas förvärvsarbetande. Här föreligger givetvis en felkälla, men vi har bedömt att den inte allvarligt stör slutsatserna.

Att inskränka sig till att studera utvecklingen av den genomsnittliga inkomsten för kohorter av personer innebär givetvis att vissa aspekter av inkomstbildningen inte blir uppmärksammade. Det gäller i första hand inkomstspridningen inom kohorterna. Om inkomstolikheterna bland personer i samma ålder ökar eller minskar, kommer detta inte att påverka våra data och alltså inte bli föremål för analys. Förskjutningar mellan olika grupper inom en kohort kan i stället lätt misstolkas som generella inkomstförändringar. Ett exempel på en sådan förskjutning, som särskilt gäller åldrarna mellan 55 och 65 år, är den successiva pensioneringen. För varje individ innebär pensioneringen oftast en engångssänkning av inkomstnivån från förvärvsinkomst till pension. Eftersom andelen pensionerade ökar med åldern, kommer emellertid kohortens medelinkomst att uppvisa en gradvis minskning. Det är viktigt att vid tolkningen av analysresultaten ha sådana effekter i åtanke.

3. En modell för inkomstutvecklingen

Vi kan nu konstruera en modell som beskriver vad det är som åstadkommer skillnaderna i medelinkomst mellan olika kohorter och olika kalenderår. Vi har då till att börja med tre variabler som kan tänkas ha betydelse, nämligen åldern, tiden och kohorten.

1. *Åldern.* Även om samhällsekonomin vore helt statisk är det klart att en persons inkomster skulle förändra sig med åldern. Enligt humankapitalteorin bör inkomsten för en individ under de första åren efter inträdet i arbetslivet öka ganska snabbt, allteftersom erfarenheten i yrket blir större, men sedan stagnera. Vi har inga uppgifter om arbetslivserfarenhet, utan får låta åldern fungera som proxyvariabel för denna. Inkomsten bör alltså – om inga andra faktorer påverkar utvecklingen – stiga under ungdomsåren och en period framåt, men sedan stagnera. Också pensionärsåldrarna ingår i vårt datamaterial, och där bör vi se en relativt kraftig inkomstminskning vid pensioneringen och sedan kanske en ny stagnation.

För att beskriva inkomstens beroende av åldern är det i undersökningar av den här typen vanligt att använda ett polynom, ofta av andra eller tredje graden. Eftersom vår kurva blir mer komplicerad, när vi även har med pensionärerna, har det visat sig nödvändigt att använda ett sjättegradspolynom i åldern. För att ytterligare förbättra anpassningen vid övergången från förvärvsinkomst till pension har vi lagt till ett par dummyvariabler för åldrarna 65 och 66 år och en för åldrarna 67 år och däröver. På detta sätt erhålls en ganska god anpassning till data. På grund av det ringa antalet observationer för åldrarna över 70 år är emellertid skattningen av "normal" inkomstutveckling tämligen osäker i detta intervall. Det gör att hela uppdelningen på olika effekter blir behäftad med större osäkerhetsmarginaler för de högsta åldrarna än för övriga.

2. *Tiden.* Det som vi primärt önskar mäta är hur de ekonomisk-politiska åtgärder som vidtogs under 1990-talet påverkade inkomsterna för olika grupper och då i första hand pensionärer jämfört med personer i arbetsför ålder. Det är emellertid mycket svårt att skilja denna effekt från den som härrör från rena konjunktursvängningar. Vi får därför nöja oss med att som en variabel i modellen ha med "tiden", som får representera alla effekter som är specifika för resp år. Rent tekniskt klarar vi detta genom att i modellen införa en dummyvariabel för varje år (utom ett basår). Eftersom vi vill jämföra pensionärernas beroende av "tiden" med de förvärvsarbetande åldrarnas blir det i själva verket för varje år två dummyvariabler, en för vardera gruppen. Koefficienterna för dessa dummyvariabler utgör då skattningar av hur mycket respektive grupp påverkats av externa inflytelser under året. Vårt primära intresse är att undersöka om det är någon skillnad i utveckling mellan dessa båda koefficientserier. När vi analyserar resultaten av skattningarna får vi också beakta den nämnda sammanblandningen av politik- och konjunkturfekter.

3. *Kohorten.* Förutom inflytanden från åldern och tiden måste man beakta att inkomstutvecklingen knappast är likadan för alla kohorter (födelseårgångar). De kohorter som kommit ut på arbetsmarknaden i en högkonjunktur och därför fått högre ingångslöner kanske behåller sitt försprång framför andra kohorter under hela arbetslivet. Olikheter kan också ha uppkommit genom att pensionsreglerna varit olika för olika kohorter. Nuvarande pensionärsgeneration har sålunda varit inne i ATP-systemet olika länge beroende på ålder, vilket medför olika höga ATP-poäng, och de har likaså olika nivåer på avtalspensioner. Vi bör därför i modellen ha med något inflytande från kohorttillhörigheten. Tekniskt sker detta på samma sätt som för kalenderåren: Vi inkluderar i modellen en dummyvariabel för varje kohort utom en.

Modellen är nu av den typ som i engelskspråkig litteratur kallas APC-modellen (Age, Period, Cohort), se t ex Heckman & Robb [1985]. Den är ur skattningssynpunkt besvärlig, därför att vi har tre förklarande variabler som är linjärt relaterade med varandra: åldern är lika med observationsåret minus födelseåret. När två av variablerna är givna är alltså även den tredje bestämd. Det går därför inte utan vidare att särskilja inflytandena på inkomsten av alla tre. Ekonometrikern säger att modellen inte är *identifierad*. Det är därför det är så svårt att få fram inflytandet från det ekonomiska och politiska läget under året, när vi samtidigt vill eliminera beroendet av åldern och kohorttillhörigheten.

Det är i själva verket nödvändigt att sänka ambitionsgraden något. Det går inte att – med våra data – få fram precis hur mycket pensionärerna påverkades av 1990-talets ekonomiska politik och konjunktur. Men vi kan komma ganska nära. Det visar sig att det kritiska i modellen är att det kan förekomma linjära trender i både tids- och kohortkoefficienterna. Om båda är positiva innebär det att alla i genomsnitt fått det successivt bättre under den här undersökta perioden (tidstrend) och/eller att senare kohorter i genomsnitt fått det bättre än de tidigare (kohorttrend). Det går inte att med våra data skilja dessa från varandra. Vi kan alltså inte från en observerad inkomstökning säga om den hänförs sig till en tidstrend eller en kohorttrend.

Om vi emellertid accepterar detta faktum, kan vi föra in en gemensam trend i modellen. Sedan kan vi separera trendrensade tidskoefficienter från trendrensade kohortkoefficienter. De förra, som vi kan beräkna separat för pensionärer och andra, ger då *nästan* svar på vår fråga om hur olika grupper drabbades under 1990-talet.

Den så modifierade modellen anpassar sig väl till data. Den frihetsgradskorrigerade determinationskoefficienten \bar{R}^2 är 0,998 för kvinnor och 0,994 för män. Re-

sidualernas standardavvikelse är 0,9 resp 1,1 procent. Vi ska nu analysera de erhållna koefficientskattningarna.

4. Inkomstförändringarnas komponenter

Med hjälp av modellen har vi alltså lyckats spjälka upp de observerade inkomstförändringarna i flera komponenter. Några av dessa kan hänföras till specifika orsaker, för andra är det mer öppet för olika tolkningar. Vi börjar med att presentera skattningsresultaten för trenden. Den är inte försumbar. Om den uttrycks som en funktion av tiden innebär den en årlig ökning av inkomsten med 2,3 procent för kvinnor och 1,0 procent för män. Det kan diskuteras vad denna trend egentligen representerar. Eftersom vi har specificerat den så att den påverkar inkomsten i alla åldrar, förefaller det troligt att den motsvaras av någon makroekonomisk utveckling. Vi kanske kan identifiera den med en långsiktig utveckling av totalproduktiviteten i samhället. Det förefaller ju inte omöjligt att denna kan ha förbättrats med 1 à 2 procent per år under den här perioden. Skillnaden i trend mellan kvinnor och män visar dock att ytterligare någon förklarande faktor måste tillgripas. Är skillnaden helt enkelt ett mått på kvinnornas framgångar på arbetsmarknaden? Och ska man hänföra uppgången till kalenderåren, så att alla kvinnor kunnat tillgodogöra sig den, eller till födelseårgången, så att senare kohorter fått det allt bättre? Det kan vi inte svara på med användande av den här modellen.

För pensionärerna var trenden ännu något starkare, för kvinnor 2,5 procent och för män 1,4 procent per år. Pensionärerna tycks alltså successivt ha förbättrat sin standard något mer än de förvärvsarbetande.

För att visa hela den erhållna uppdelningen av inkomstförändringarna i olika komponenter är det lämpligt att ta upp exemplet i början av artikeln, där inkomstutvecklingen över femårsperioden 1990–95

Tabell 1 Komponenter i inkomstförändringen 1990–95 Procent¹

	70-åringar	Kohort 1920
Ålderseffekt	–	–9,9
Kohorteffekt	–1,3	–
Trend (för pensionärer)	+7,2	+7,2
Tidseffekt (för pensionärer)	–3,4	–3,4
Summa modelleffekter	+2,2	–6,7
Residual	+0,3	–0,5
Observerad förändring	+2,6	–7,2

för dels 70-åriga män, dels män födda 1920 observerades. 70-åringarna ökade sin genomsnittsinkomst med 2,6 procent, medan kohort 1920 fick se sin inkomst minska med 7,2 procent. Med hjälp av koeficientskattningarna kan vi nu göra den uppdelning som redovisas i *Tabell 1* (alla förändringar i procent).

Den första raden avser inkomstens åldersberoende. Enligt dessa resultat sjunker alltså inkomsten "normalt" mellan 70 och 75 års ålder med nära 10 procent, vilket man måste ta hänsyn till när man följer en kohort över tiden. På motsvarande sätt är jämförelser mellan 70-åringarna 1990 och 1995 störda av att kohort 1925 visar sig ligga drygt en procent lägre än kohort 1920 i alla åldrar (kohorteffekten).

När vi har eliminerat dessa olikheter kvarstår enligt modellen sådana effekter som är gemensamma för 70-åringarna och kohort 1920, och i själva verket för alla pensionärer. De består dels av trenden, dels av tidseffekten av skillnaden i "ekonomiskt klimat" mellan 1990 och 1995. Som tidigare nämnts var trenden positiv, för manliga pensionärer 1,4 procent om året eller 7,2 procent över en femårsperiod. Just mellan 1990 och 1995 gick det dock sämre än under omgivande år. Vi kan notera en negativ tidseffekt på inkomstnivån mellan dessa år för de manliga pensionärerna med 3,4 procent.

Summerar man alla dessa effekter som modellen specificerat, får man en ökning av inkomsten för 70-åringarna med 2,2 procent och en minskning för kohort 1920 med 6,7 procent. Båda ligger ganska nära

de observerade förändringarna, och residualen är alltså relativt obetydlig. Vi kan konstatera att modellen beskriver data på ett tillfredsställande sätt.

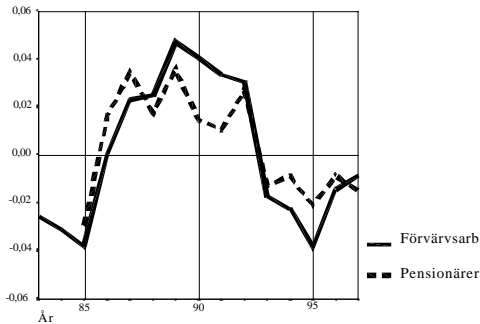
När vi på detta sätt lyckats dela upp inkomstförändringarna i olika komponenter kan vi nu närmare granska tidseffekten, den komponent som ska belysa hur olika grupper påverkades av externa faktorer under 1990-talet. Vi måste då hålla i minnet att den effekt vi har skattat är rensad från trend. Inkomsterna påverkades alltså dessutom av en positiv trend. I skattningarna har vi skilt mellan personer över och under 65 år, och vi ska nu se hur tidseffekten utvecklade sig årsvis för de båda grupperna.

Figur 1 visar de erhållna årskoefficienterna för åldrarna under och över 65 år, i båda fallen mätta som avvikelser från respektive trender. Datamaterialet innehåller inga 65-åringar förrän 1985, varför inga skattningar av pensionärernas årskoefficienter finns för åren 1983–84. Eftersom utvecklingen är likartad för kvinnor och män, visas bara genomsnittet för de två.

Kurvorna för pensionärer och förvärvsarbete följs i stort sett åt. Båda uppvisar en stark uppgång under andra hälften av 1980-talet och en motsvarande nedgång under 1990-talet, med en viss återhämtning under de båda sista observerade

¹ Observera att procenttalen inte kan summeras direkt. Så blir exempelvis summa modelleffekter för kohort 1920 inte $-6,1 = -9,9 + 7,2 - 3,4$ utan $-6,7$, eftersom $(1 - 0,099)(1 + 0,072) = 1 - 0,034 = 1 - 0,067$.

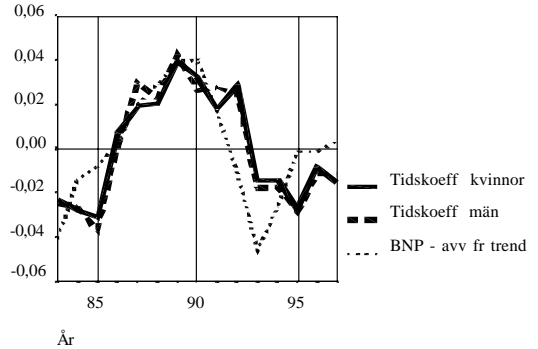
Figur 1 Årskoefficienter för förvärvs-
arbetande och pensionärer. Av-
vikelser från trend
Medeltal mellan kvinnor och män

åren. Nedgången från 1989 till 1995 var starkare för de förvärvsarbetande än för pensionärerna. Allmänt kan noteras att fluktuationerna är mindre för pensionärerna. Det förefaller rimligt att deras inkomster är mindre utsatta för konjunkturfuktuationer än förvärvsinkomsterna, så länge pensionerna regleras efter prisförändringar men inte efter standardförändringar. Det innebär att pensionärerna inte får lika stor glädje av konjunkturtoppar som de förvärvsarbetande, men heller inte blir lika drabbade av dåliga konjunkturer.

Denna observation leder naturligt över till frågan i hur hög grad de erhållna årskoefficienterna avspeglar konjunkturvariationer och hur mycket de påverkats av ekonomisk-politiska åtgärder. *Figur 2* avser att belysa denna fråga. Där har den beräknade tidseffekten för kvinnor och män (under 65 år) var för sig ställts emot konjunkturutvecklingen sådan den speglas av reala BNP, liksom de övriga kurvorna mätt som logaritmiska avvikelser från medeltal. Det visar sig att det föreligger en allmän överensstämmelse mellan BNP och de båda kurvorna över tidskoefficienterna, med en uppgång under andra hälften av 1980-talet, följt av en nedgång under 1990-talets första år. En enkel jämförelse ger alltså ett allmänt intryck av att de kortsiktiga fluktuationerna i inkom-

Figur 2 Trendrensade tidskoefficienter
för kvinnor och män under 65 år

sterna till stor del hänger samman med det allmänna konjunkturläget variationer, så som dessa speglas av BNP. De ekonomisk-politiska åtgärderna kanske inte har haft så stor inverkan på den allmänna inkomstnivåns förändringar från år till år? Vändpunkterna överensstämmer dock inte, och korrelationen mellan BNP (avvikelser från en trend) och medeltalet av tidskoefficientserierna för kvinnor och män är 0,74 för förvärvsarbetande och 0,60 för pensionärerna, en i tidsseriemanghang inte särskilt hög nivå. Vid enkla regressioner av tidseffekterna på BNP uppträder emellertid för såväl förvärvsarbetare som pensionärer en kraftigt positiv residual 1992 och negativa 1985 och 1995. Det förefaller rimligt att tro att dessa residualer signalerar effekter av politiska åtgärder. Vilka åtgärder det i så fall skulle röra sig om kan däremot inte utläsas ur siffrorna. Det är samtidigt anmärkningsvärt, att nedräkningen 1993 av basbeloppet vid beräkning av pensioner inte givit något utslag i form av en negativ residual för detta år.

5. Slutsatser

Den här använda modellen har gjort det möjligt att dela upp observerade inkomstförändringar i olika komponenter. Tyvärr

ger modellen på grund av identifikationsproblem inte någon möjlighet att göra en entydig skattning av de parametrar som skulle kvantifiera skillnaden i den ekonomiska politikens inverkan på pensionärer och på yngre åldrar. Det är därför viktigt att tolka de erhållna komponenterna på ett korrekt sätt.

Ålderskomponenten skall beskriva den "normala" förändringen i inkomsten över åldern. Det har visat sig svårt att fastställa vad som är en normal utveckling i pensionsåldrarna. En osäkerhet i fråga om inkomstkurvans läge i pensionsåldrarna medför en motsvarande osäkerhet om hur pensionärerna påverkats av konjunktur och ekonomisk politik.

Som redan konstaterats är *trenden* en mycket väsentlig del av den observerade inkomstförändringen mellan två år. Den kvantifierar rimligen den allmänna standardhöjningen, men det återstår att förklara den stora skillnaden mellan kvinnor och män. Trenden för pensionärer är något starkare än den generella trend som avser alla. Skillnaden är dock ganska obetydlig. Att den ändå är positiv förefaller rimligt, eftersom ATP och avtalspensioner kommit att omfatta allt fler under den här observerade perioden.

När trenden rensats bort, återstår den trendrensade *tidseffekten*. Den är relativt stark och bidrog under konjunkturedgången till en inkomstminskning för förvärvsarbetsande med 7 à 8 procent mellan 1990 och 1995. Detta innebar inte nödvändigtvis en motsvarande minskning för flertalet individer, eftersom uppgifterna avser medeltal. För pensionärer bidrog tidseffekten under samma period till inkomstminskningar med i genomsnitt endast 3 procent. Detta bekräftar den redan tidigare noterade iakttagelsen att pensionsinkomsterna generellt varierar mindre än medelinkomsterna för de förvärvsarbetsande åldrarna.

En väsentlig fråga är i vilken mån tidseffekterna är att betrakta som resultat av konjunktursvängningarna, eller om de på-

verkats av ekonomisk-politiska åtgärder. Som nämnts i samband med *Figur 2*, samvarierar tidseffekterna i viss mån med reella BNP, som kan sägas ge en bild av konjunkturutvecklingen. Vid enkla regressionser av tidseffekterna på BNP erhålles emellertid för såväl förvärvsarbetare som pensionärer en kraftig positiv residual 1992 och negativa 1985 och 1995, vilka troligen kan tolkas som effekter av politiska åtgärder. Nedräkningen 1993 av basbeloppet vid beräkning av pensioner har däremot inte givit något utslag i form av en negativ residual för detta år.

Den i början av artikeln ställda frågan om pensionärerna i förhållande till andra grupper blev gynnade eller missgynnade av ekonomisk-politiska åtgärder under 1990-talet har sålunda inte heller i denna analys fått något entydigt svar. De slutsatser om pensionärernas inkomster som har kunnat dras kan sammanfattas på följande sätt:

1. Pensionärernas medelinkomst är mindre känslig för konjunktursvängningar än medelinkomsten för lägre åldrar.

2. Pensionärerna drabbades, liksom övriga inkomsttagare, av inkomstsänkande konjunktur- och politikeffekter under den första hälften av 1990-talet. Det förefaller emellertid som om effekten var svagare för pensionärerna än för övriga.

3. Den sänkning av pensionerna som infördes den 1 jan 1993 i och med att basbeloppet reducerades med 2 procent har inte kunnat urskiljas bland effekterna av andra faktorer.

Referenser

- Socialdepartementet, [1999], *Sämre för mig – Bättre för oss*, Ds 1999:5.
- Heckman, J & Robb, R, [1985], "Using Longitudinal Data to Estimate Age, Period and Cohort Effects in Earnings Equations", i Mason W M & Fienberg, S E (red), *Cohort Analysis in Social Research*, Springer, New York.